

АЛТЕРНАТИВНИ ПОГЛЕДИ КЪМ НАШЕТО МИНАЛО И НАСТОЯЩЕ

Димитър Кенанов. Българистични простори. Пловдив – Велико Търново, 2007, 304 стр.

Както подсказва заглавието, книгата на Д. Кенанов *Българистични простори* освен българоцентрична е и „многоезична“ изследователска творба. В нея пишат и говорят, оспорват и тълкуват Божествения промисъл и човешките неща – светци и патриарси, владетели и монаси, средновековни писатели и възрожденски деятели, православни книжовници и модерни поети... Тя е сред малкото примери в родната литературноисторическа наука, които надмогват налаганата през десетилетията епистемологическа „пропаст“ между Средновековието и Новото време.

Изданието предлага непознати хоризонти на четене и мислене на автори от различни периоди на българското литературноисторическо време, разгръща неподозирани простори за интерпретация на канонични текстове и класически творби. Нещо повече, пунктуалните текстологични анализи, компетентните кампаративистични наблюдения и интерпретативни инвенции конструират широко културологично поле от възможности за професионални прочити. Поле, което позволява на пръв поглед изключващи се езици и позиции да влизат в диалог помежду си, да се съизмерват и взаимодопълват. Така многовековното битие на българското слово – от „Златния век на Симеон Велики с неговата златовезна реторика до отгласите на същия художествен език в поезията на Христо Ботев и Пейо Яворов“ – се разгръща пред читателите като *единен етнокултурен и религиозно-етически макротекст*. Разбира се, с всичките различия и своеобразие на светогледни концепции, художествени стилистики, реторически изкази, характеризиращи отделните творчески почерци и културно-исторически контексти.

Наред с литературно-херменевтичните разрези на творби от Йоан Екзарх, Евтимий Търновски, Григорий Цамблак, наред със семантично-стилистичните дешифровки на десетки старобългарски ръкописи, преписи и преводи Д. Кенанов стига до значими народопсихологически обобщения. Тръгвайки от полемичната проза на Презвитер Козма и стигайки до сатиричния патос в Ботевата поезия, изследователят няма да спре да анализира и търси обяснение за някои разрушителни свойства в националния характер. Естествено, типологическите съотнасяния между представителни текстове на старобългарската и новобългарската литература съвсем не са резултат на произволни и самоцелни хрумвания, а на концептуална систематизация и откриване на общи опорни точки в тълкуването на художествено-естетическите феномени. В резултат виждаме как напълно различни във философско-историческо, социално-идеологическо, езиково-емоционално отношение текстове препращат послания един към друг, отключват скрити значения, осветяват недоизказани истини, озвучават „непромълвени слова“...

Всички те – от боговдъхновените мъдрости в Симеоновия *Златоструй* през изключителната богословска дълбочина на българската агиография от XIV в. до Яворовия непомерен трагизъм, утихнал пред „заклучените двери на покаянието“ – съграждат необятната *„Държава на Духа“*. Израз, превърнал се не само в знаков, но и в култов в българското културно пространство от 80-те години на миналия век. Той принадлежи на Дмитрий Лихачов, един от най-почитаните от Д. Кенанов *учители* в полето на хуманитарното познание.

Нормално е за учен, чиито дирения са съсредоточени най-вече в областта на литературната медиевистика, да започне литературноисторическия си „разказ“ с проблема за природата на старобългарското творчество и стила „словесно вземо“. Може би за първи път авторът така настоятелно разграничава две степени на този „стил

на епохата“ – ясен, монументален (IX–XIV в.) и усложнен, емоционално-експресивен (XIV–XVI в.). Във връзка с това Д. Кенанов прецизира понятия и терминологични употреби, детайлизира наблюденията върху процедурите на пресъставяне (метафразирание) на боговдъхновената християнска литература, както и върху дейността на исихастите от Търновската книжовна школа и приноса им за разпространението на изобразителната мощ на славянската реч в сръбските и молдавските земи – чак до Киев и Москва.

Културологически задълбочено е представена темата за парадигмата на идеалния владетел в старобългарската литература. Църква и Държава се разглеждат в тяхната институционална корелативност, а не антиномичност. Основания за това дава напр. знаково-съдържателното пространство на дворцовия церемониал, където се разчитат елементи на христоподражания. Не по-малко важен аргумент е житийната реторика, в чиято хвалителна стилистика определението „Христоролюбив“ е от най-висш порядък. Интерес буди твърдението, че книжовниците от кръга на Евтимий Търновски лансират идеята за присъствието на Божието устройство в природата на самодържавието. Причините, разбира се, са държавноидеологически и социалномобилизиращи. Българският патриарх е предусещал пагубния вихър на историята върху разпокъсаното ни етническо землище. Неслучайно Д. Кенанов заговаря за *Евтимиевия християнски монархизъм*, чиито неосъществени идеи у нас намират почва в съседни земи и „подкрепят стремежа на Московска Русия да се развие във велика славянска империя“.

С приповдигнат граждански ангажиран патос се откроява портретът на полемиста Презвитер Козма. В *Беседа против богомилиите* Д. Кенанов разчита горчиви прозрения за пагубни черти от народопсихологията ни, недоизживени до днес. Ученият е впечатлен от евангелската анималистична образност, от афористичната стилистика, от метафоричните реторически жестове на „първия завършен сатирик в старобългарската литература“. И да не искаме, беседното слово на Презвитер Козма, писано преди повече от хиляда години, налага мрачни паралели между минало и сегашно. За съжаление, резигнирано заключава изследвачът, българинът отказва да живее върху земята си като в Божи дом, в хармония със себе си и в единение с другите. Очевидно старобългарският свещеник е притежавал не само сатирическа дарба, но и трагически интуиции за народностната ни участ.

Изследователско любопитство предизвиква и проблемът за родното място на светеца в православната житиеписна традиция. Знаем, че за жанровия житиен канон присъствието на възхвала на родното място на светеца или мястото на неговото мъчение е абсолютно задължителен елемент. Родината на светеца е белязано, натоварено с идеални смисли и значения пространство. Особено след въведената от Симеон Метафраст агиографска реформа, с която житията се превръщат в неизменен дял от богословската култура. Заедно с това изискването за небесните фигури и феномени да се говори възвишено и благочестиво, бляскаво и тържествено се превръща в норма. Вещ познавач на литературното дело на последния търновски патриарх обаче Д. Кенанов ще обърне внимание на факта, че за „изящния агиографски стил „плетение словес“ от епохата на исихазма през XIV в.“ много по-важен от географската конкретика, свързана с отечеството на светеца, е интересът към същинската родина на праведниците – към „горния Йерусалим“. Оттук и Евтимиевото движение за постигането на *небесен изразен език, за богомислене и богоговорене* – „един от високите завети на Търновската книжовна школа към православния славяноезичен свят“.

Както споменах, интересите на Д. Кенанов далеч не се ограничават с „диоцеза“ на медиевистиката. В изследователската му оптика попада делото на редица възрожденски книжовници и проповедници и свързаните с тях духовни традиции: фигурата на св. Козма Етолийски – православен проповедник от XVIII в., преводаческата школа на св.

Паисий Величковски, Мерданския сборник от XIX в. с непълен препис на *История славянобългарска* и мн. др. Някак естествено книгата *Българистични простори* извежда към върховете на националната митопоетическа мощ, към прозренческите стихове на Хр. Ботев и П. Яворов. Повече от нормално е и в тях тълкувателят да изпъкне най-вече с ерудицията си на старобългарист. Така напр. в христоматийните стихове от Ботевата творба *Хайдутти* той ще разпознае „известна от реториката ритмическа фигура за усложнено, орнаментално съчетаване – изплитане на думите“. А що се отнася до „енигмата Яворов“, старобългаристът поднася своя личен прочит на едни от най-разтърсващите драматични прорицания в родната художествена словесност. Интерпретацията на Д. Кенанов впечатлява с пресъздадените от детско-юношеска възраст спомени и преживявания, които Яворовите стихове от *На нивата* и *Градушка* глобализират до метафори на универсално човешкото. Също така авторът търси „генеалогията“ на Яворовото изпепеляващо страдание и философска печал в матрични текстове на средновековното художествено-религиозно наследство: „И в неговия глас сякаш се преплитат гласовете на далечни прадеди – прокълнати търсачи на Истината, богомили-еретици“. И по-нататък, поднасяйки ни „историята на един пространствен метафоричен модел“ в поемата „Нощ“, изследователят въвлича текстове, в които старобългарските автори *ритуално очертават знака на кръста*. Посочените аналогии за сетен път утвърждават *единното битие на многовековната родна литература*.

Българистични простори е книга, която актуализира редица творби с фундаментално значение за българското самопознание и прави така, че множество текстове, мълчаливо утихнали в перифериите на националната духовност, да извисят своя глас, да влязат в генеративен културен оборот. Това е книга, която се съпротивлява срещу българско-балканския комплекс за изостаналост и провинциалност. Напротив, според внушенията на автора, родната литература в различните нейни периоди представлява уникална съкровищница от културногероически примери за това, как да живеем отвъд измеренията на битово-делничното. Но и за това, как да умираме, жертвайки „тихия пристан“ на живота заради благодатта да обитаваме „другия бряг“. С тази книга Д. Кенанов предлага алтернативни научно-творчески решения на значими въпроси от българистиката, балканистиката и славистиката.

АНТОНИЯ ВЕЛКОВА-ГАЙДАРЖИЕВА